

TERMINII AMOR — DRAGOSTE — IUBIRE ÎN VOCABULARUL EMINESCIAN

1. Cuvântul *amor* a fost introdus pela sfârșitul veacului al XVIII-lea și a însemnat la început orice fel de iubire. Mai târziu și-a limitat sfera înțelesului la sentimentul erotic, *dragoste* (*Dicț. Acad.*, I, pag. 152).

Cu accepția generală îl găsim și în unele poezii ale lui Eminescu : *Cum a intrat el în viață ? Cât amor de drept și bine, — Câtă sinceră frăție adusesse el cu sine ? (Inger și Demon, 94-95), Când ura cea mai crudă mi s'ar părea amor (Rugăciunea unui Dac, 33)*. Dar și în creația de tinerețe, careia îi aparține *Inger și Demon*, se găsește termenul *amor* cu înțeles de sentiment erotic : *Te iubesc ! — era să strige demonul în a lui noapte, — Dară buza 'naripată a lui buze le înmoae — Nu spre-amor, spre 'nchinăciune el genunchi-și înconvoae (Inger și Demon, 45-47)*. Totuși pentru a exprima principiul înalt de fuziune ideală a două suflete, Eminescu întrebuițează tot termenul *amor* : *El [cerul] n'a vrut ca să condamne pe demon, ci a trimis — Pre un înger să mă 'mpace și împăcarea-l... e amorul (Ibid., 107-108)*. Evident că aici nu poate fi vorba de amorul pasional care răscolește din adânc ființa, ci de acea iubire spirituală, aducătoare de liniște. «*Inger și Demon* este poema răscumpărării prin femeie. Blanda influență a iubirii, pentru care îl vom vedea și pe Arald sensibil, îndulcește acum caracterul tânărului răzvrătit. Quietudinea la care în *Impărat și Proletar* poetul ajunge prin cugetare, este atinsă aici prin iubire. Iubirea învinge demonia în sufletul tânărului și sărutul care vine în cele din urmă să se

așeze pe chipul său de muribund, îi aduce iertarea cerului împreună cu o adâncă simțire de pace». (Tudor Vianu, *Poezia lui Eminescu*, pag. 26-27).

De cele mai multeori însă, *amor* înseamnă *pastune erotică*, cuprinzând în sine întunecatele chemări ale speței. El se desvăluie cu acea tulburare nelămurită a întregii ființe, cu dorința puternică de împlinire, care cere imperios, deasupra oricărei judecăți, satisfacerea ei. În aceste stări sufletești cu adânci rădăcini fiziologice se manifestă *amorul*. Cezara, din nuvela lui Eminescu, simte intens această lăuntrică chemare privind dela fereastră chipul «marmoreu» al călugărului Ieronim: *Ea își culcă capul într'o mână și privi la acel tânăr călugăr cu o indefinibilă, resignată dorință... Ce întunecoase bucurii simțea inima ei în acea privire... Cum ar fi dorit... ce-ar fi dorit!... Ah! cine o spune, cine o poate spune și care limbă e îndestul de bogată ca să poată exprima acea nemărginire de simțiri care se grămădesc, nu în amor însuși, ci în setea de amor.* (M. Eminescu, *Cezara în Nuvele*, ed. Gerota, pag. 84).

Amorul este deci în chip firesc asociat cu pasiunea și voluptatea. Tot în *Cezara* ni se spune: *Cu totul altfel e Venus și Adonis. Venus e numai amor. Ea își pleacă capul și îmbătat de pastune pe umărul aceluia tânăr femeiește frumos* (ed. cit., pag. 86-87). Intensitatea pasiunii apare în toată ființa, având adânci repercursiuni fiziologice: *Ea se uită la acea dumbravă încântată... o dorință de fericire îi cuprinse sânul... era atâta însetată de amor... buzele ei erau uscate de dorința unei sărutări, cugetarea ei era împătimită ca un strat cu florile pe jumătate veștejite de arșiță* (Ibid., pag. 121). Aproape aceiași descriere a aspectului fiziologic, caracteristic pasiunii, se află în *Făt-Frumos din Teiu*: *Iar pe buze-i trece-un zâmbet — Inecat, fermecător, — Care gura-abea-i deschide — Cea uscată de amor.* (61—64).

În vocabularul eminescian termenul *patimă* este asociat cu *amor*, primul precizând mai bine înțelesul celui de al doilea: *S'ar pricepe pe el însuși acel demon... s'ar renaște, — Mistuit de focul propriu, el atunci s'ar recunoaște; — Și păruns de-ale lui patimi și amoru-i cu nesațu — El ar frânge 'n vers adonic limba lui ca și Horațiu* (*Scrisoarea V*, 62—65). În *Luceafărul*, în acea parte în care se manifestă iubirea lui Hyperion, când

fata nu-i poate înțelege sentimentul, acesta depășește cu mult și posibilitățile ei de împărtășire. Atunci ea răspunde chemărilor lui: *Mă dor de crudul tău amor — A pieptului meu coarde...* (145-146). Exteriorizarea acestui amor apare în privirea lui Hyperion, în ochii care *Lucesc adânc, himeric — Ca două patimi fără saț — Și pline de 'ntuneric* (128—129). Când Hyperion călătorește spre Dumnezeu pentru a cere deslegare de nemurire, în idila dintre Cătălin și Cătălina, aceasta-i mărturisește că, din înălțimea lui, Hyperion: *Lucește c'un amor nespus...* (237). Amorul este uneori legat de o *furtună de patimi*: *Căci de piatră de-ar fi, încă s'o 'ncălzi de-atât amor, — Când, căzându-i în genunche, l-ar vorbi tânguitor, — Fericirea încându-l, el ar sta să 'nebunească, — Ca 'n furtuna lui de patimi și mai mult să o iubească* (Scrisoarea V, 75-78). Pasiunea trecută se actualizează în amintire și este însoțită de gesturile eterne în amor: *Eu strâng la piept averea-mi de-amor și frumuseți, — In sărutări unim noi sărmanele vieți* (Departate sunt de tine, 13-14). Amorul este apoi legat de voluptatea contactului sensorial: *Incepuse a însera și ea iar se lăsă amorului ei cu marea, iar surâdea în fața valurilor în acea intensivă și dulce voluptate* (Cezara, ed. cit., pag. 119). Cum vedem termenul poate fi întrebuințat oridecâteori apar aceste senzații particulare. Armonia de amor și voluptate o găsim în *Strigoii*: *Acuș o armonie de-amor și voluptate — Ca molcoma cadență a undelor pe lac* (194-195).

Amorul prin caracterul său mistuitor este fatal legat de durere. O spune și Eminescu: *Ce e amorul? E un lung prilej pentru durere, — Căci mil de lacrimi nu-i ajung — Și tot mai multe cere* (Ce e amorul..., 1—4). Suferința însoțește toate etapele amorului, dela simpla dorință până 'n clipa despărțirii și, mai apoi, în amintire. În momentul în care Cezara și-a dat seamă că-l iubește pe Ieronim, fericirea acestei descoperiri este asociată cu durerea: *Ea nu mai era aceeași. Din tremurătoare deveni lină — acum îl tubea. În acea frumoasă statuă de marmură albă, în acel Adonis încementat, ea presupunea un suflet... Îi venea să plângă acum... buzele ei se descleștară c'o dulce expresie de durere și de amor, ea își înclină capul în perini și-și închise ochii. Simțea că plânge fără să vrea* (Cezara, ed. cit., pag. 96). Amorul consumat produce a-

ceeași suferință. O spune în termeni pregnanți călugărul Euthanasius în aceeași nuvelă : *După orele care în amor se numesc păstorești, rămâne în om o profundă descurajare și tristeță, ba, susțin chiar că în acele momente omul e mai capabil de sinucidere, ba mai nepăsător față cu moartea decât oricând* (Ibid., pag. 88). Epitetele *trist* și *dureros* sunt acele care însoțesc termenul *amor*, în clipele de regret sau resentiment : *S'a dus amorul, un amic — Supus amândorura, — Deci cânturilor mele zic — Adio tuturor...* — *Atâta murmur de izvor, — Atât senin de stele — Și un atât de trist amor — Am îngrogat în ele. (S'a dus amorul, 1—4, 9—12)*. Amintirile amorului sunt foarte persistente, tocmai pentru că sunt legate de anumite procese biologice cu urmări adânci. Ele ne stăpânesc sufletul în chip tiranic și constituie cauza suferinții : *Te duci și ani de suferință — Nor să te vază ochi-mi triști, — Inamorați de-a ta ființă — De cum zâmbești, de cum te miști. — Și nu e blând ca o poveste — Amorul meu cel dureros, — Un demon sufletul tău este — Cu chip de marmură frumos. (Te duci, 1-2)*.

2. *Amor* ajuns să însemne aspectul pasional al sentimentului intră în concurență cu ceilalți doi termeni mult mai vechi în limba română : *dragoste* și *iubire*. Observăm dela început că *dragoste* are un conținut mult mai concret și este mult mai răspândit decât sinonimul său, *iubire*. Acesta din urmă, fiind forma cea mai abstractă a verbului, este apt să exprime mai ales sentimentul considerat ca principiu.

Amor și *dragoste* însemnând sentimentul realizat în propria noastră experiență, diferența de înțeles dintre aceste două sinonime este mult mai greu de stabilit. Trebuie să constatăm că *amor* este mai frecvent în poezia lui Eminescu decât *dragoste*. Aceasta se explică prin faptul că neologismul nu are sfera sa fixată la cadrul unei experiențe populare, săracă în nuanțe. În felul acesta *amor* are capacitatea să exprime, alături de intensitatea pasiunii și toate complicațiile ei, atât de diferite, caracteristice acestui sentiment.

Am văzut că Eminescu în rare cazuri întrebuițează *amor* cu înțelesul general. Am dat un exemplu din *Înger și Demon*. Pentru acest înțeles există însă în limba noastră veche termenul *dragoste*, pe vremea când infinitivul substantivat *iubire* nu căpătase o circulație prea mare. Astfel, în vechile texte religioase

găsim aproape numai termenul *dragoste* cu înțelesul francezului *charité, amour de Dieu*. Chiar traduceri moderne în care se întâlnește și *iubire*, în unele pasaje fundamentale au păstrat termenul consacrat *dragoste*. În traducerea părintelui Gala Galaction, în *Epistola I către Corintieni* a Sfântului Apostol Pavel, cap. XIII, găsim numai acest termen: *Dragostea rabdă îndelung; dragostea este plină de bunătate; dragostea nu știe de pizmă; nu se laudă; nu se trufește*.

Din cauza aceasta și Eminescu face deosebire între ceea ce se înțelege în limba bisericească prin *dragoste* și între accepția curentă a termenului: *Că din dragostea-i luminează un imperiu se va naște* (Scrisoarea III, 55). Epitetul *lumesc* arată că există și o altfel de *dragoste*. Tonul arhaic al versului cere această lămurire, în concordanță cu cele două înțelesuri existente în limba veche.

Omul simplu nu poate face distincție între diferitele momente care intră în jocul *dragostei*. Dealtminteri aceste momente nici nu sunt, poate, separate în procesul lui sufletesc. *Dragostea* există ca atare și-și capătă numele când este realizată. Sentimentul nu este disociat de elementele și cadrul în care el se împlinește. Această împlinire îi dă tot înțelesul. Din cauza aceasta Eminescu poate spune: *Codrii negri aiurează și izvoarele-i albastre — Povestesc ele 'n de ele numai dragostele noastre* (Scrisoarea IV, 73-74). Pluralul *dragostele* indică aici tocmai lipsa de disociere dintre sentiment și momentele lui de împărtășire. În cazul acesta, contopirea este complectă. Și ea nu ne impresionează în chip displăcut, cum ne-ar fi impresionat în cazul utilizării pluralului *amorurile noastre*. Un asemenea plural ar fi scos în evidență separarea elementului fizic de cel sufletesc, separare care nu există în pluralul *dragostele*. În momentul împărtășirii fuziunea celor două elemente este atât de perfectă, încât termenul poate închide în conținutul său și ființa iubită, fiind întrebuițat ca un apelativ: *Și te află strânsă 'n brațe — Dulce dragoste bălae* (Lasă-ți lumea..., 51-52). Contopirea de înțelesuri face ca termenul să fie mult mai expresiv decât sinonimul său neologic. Astfel când Eminescu a vrut să înțeleagă toate elementele componente la un loc: sentimentul, momentele lui de realizare, ființa iubită, a utilizat cuvântul *dragoste*: *Incorda-voiu a mea liră să cânt dragostea? Un lanț — Ce se 'mparte*

cu frăție între doi și trei amanți (Scrisoarea II, 33-34). Într'o variantă ms. găsim termenul *amor* : *Poate amorul? Nu ți-e silă să vorbești de acest lanț...* (C. Botez, pag. 388¹). Această înlocuire dovedește valabilitatea celor constatate mai sus.

3. Termenul *iubire* și-a lărgit sfera înțelesului în dauna celui mai vechi, *dragoste*, și înseamnă astăzi toate nuanțele sentimentului dela cea mai generală până la cea mai particulară, unde devine sinonim cu *amor*. Astfel în **Împărat și proletar** el are accepția largă de *afecție* : *Convins ca voi el este 'n nălțimea-i solitară — Lipsită de iubire, cum că principiul rău, — Nedreptul și minciuna al lumii duce frâu* (126—128). Același înțeles general îl găsim și în **Sărmanul Dionis** : *Lipsit de iubire, — căci n'avea pe nimeni în lume, iubitor de singurătate...* (ed. cit., pag. 130).

E mult mai ușor să se disocieze componentele sentimentului în termenul *iubire* decât în *amor*. Dela început am observat că *iubire* prin natura sa mai abstractă, fiind substantivarea infinitivului, poate să însemne sentimentul ca principiu. În acest aspect stă și deosebirea cea mai evidentă dintre acești doi termeni. Un vers al lui Eminescu este foarte concludent pentru lămurirea acestei diferențieri : *Nu simțiți c' amorul vostru e-un amor străin !... Nebuni !... — Nu vedeți c' acea iubire serv' o cauză din natură ?* (Scrisoarea IV, 105, 107). Într'o redacție anterioară (C. Botez, pag. 416) aceste două versuri sună : *Nu simțiți că visul vostru e un vis străin, nebuni !... — Nu vedeți c' amorul vostru serv' o cauză din natură ?* Eminescu a găsit că termenul *vis* e prea vag, iar *amor* cu determinantul *vostru* n'ar fi putut sugera ideea generală la care a vrut să se ridice poetul, pornind dela experiența individuală. Această idee generală, care poate fi realizată de fiecare în parte, este mai bine precizată prin cele două elemente : *amorul vostru* în versul 105 și *aceia iubire* în versul 107. Primul vers citat cuprinde o întrebare directă, un apel stăruitor ca fiecare să controleze în el însuși realitatea cuprinsă în întrebare. Din cauza aceasta Eminescu întrebuițează verbul *simțiți*. E un adevăr atât de evident încât nu mai are nevoie de o demonstrație rațională. Din lăuntrul acestei experiențe personale simțită de fiecare (*amorul*

1) Toate variantele din manuscrise le dăm după ediția poeziilor lui Eminescu îngrijită de Constantin Botez, București, Cultura Națională.

vostru) privirea trebuie să cuprindă întreaga realitate și, de data aceasta, pentru că e vorba de un principiu, Eminescu utilizează termenul mai abstract *iubire*, determinat de adjectivul demonstrativ *acea*. Și verbul este schimbat, fiind înlocuit prin *vedeți*, care indică tocmai lărgirea terenului de observație exterioară.

Aceeași distincție apare și în vorbele călugărului Ieronim adresate Cezarei : *Eu îți zic : ai milă de mine... căci, dacă vreodată iubirea ar pătrunde în inima-mi, ași muri de amor. Tu nu mă înțelegi, numai simt că amorul și moartea mea vor fi foarte aproape una de alta. Ceea ce am nemijlocit este simpatia... aceasta o ai întreagă* (Cezara, ed. cit., pag. 103).

Termenul *amor* rămâne, deci, să însemne aspectele pasionale care se găsesc potențial în iubire. În această direcție, Eminescu face distincție între două feluri de iubiri : cea reprezentată de Cezara și Cătălina și cea împărtășită de Ieronim și Hyperion. Ieronim îi spune Cezarei : *Îți sărut mâna pentru voința ce ai de a mă face fericit, deși te înșeli când crezi că amorul tău de femei m'ar putea face. Amorul este o nenorocire, și ferticirea ce mi-o oferi, venin... Dacă te-ași putea iubi ca pe o stea din cer... da ! Dar dacă suspin, dacă doresc... n'aud eu din toate părțile aceleași suspine ordinare, aceleași doruri ordinare ! Căci care-i scopul ? Plăcerea dobitocească, reproducerea în moșinotul pământului de viermi noi, cu aceleași murdare dorințe în piept, pe care le aseamănă cu susurul zefirilor și cu adterea frunzelor de faș. Este așa, sau nu ?* (Cezara, ed. cit., pag. 98). Amorul redus la instinctul orb al reproducerii și perpetuării speței apare și în **Scrisorile IV și V**. Ca și Ieronim, Luceafărul vrea să trăiască iubirea superioară, platonice, în lumea veșniciei. Armonia realizată între două suflete trebuie să dea la iveală nu o creație vremelnică în trup pieritor, ci una în spirit, permanentă. În prima i-postază a întrupării sale, Hyperion își chiamă iubita în lumea veșniciei ca, acolo, prin această împărtășire în eternitate, să se creeze o nouă minune a lumii : *O vin, în părul tău bălăiu — S'anin cununi de stele, — Pe-a mele ceruri să răsal — Mai mândră decât ele* (137—140). Creația rezultată din această superioară împărtășire a sentimentului apare în aceeași formă, de data aceasta metaforică, într'o poezie subiectivă : *Dându-mi din ochiul tău senin — O rază din adins, — În calea timpilor ce vin — O stea s'ar fi aprins. (Pe lângă plopii fără soț, 17—*

20). Terminul *iubire*, singurul care poate cuprinde acest înțeles înalt, apare în strofa ultimă : *Tu trebuia să te cuprinzi — De acel farmec sfânt — Și noaptea candelă s'aprinzi — Iubirii pe pământ.*

Dacă *amorul*, după concepția schopenhauriană, împărtășită în clipele de amară luciditate și de Eminescu, pângărește sufletul, în schimb iubirea îl purifică : *Suflete ! de-ai fi chiar demon, tu ești sfântă prin iubire...* (Venere și Madonă, 47). Evident că, aici, *iubire* are o accepție mult mai înaltă decât aceea a termenului *amor*, așa cum aceasta apare în poeziile de tinerețe. Desigur, iarăși, că, de data aceasta, Eminescu n'a vrut să înțeleagă prin *iubire* ceea ce se cuprinde în cuvântul *charité*, adică nu s'a gândit la aspectul ei religios. Avem, în cazul de față, ideea romantică, derivată din cea creștină, că iubirea pământescă, prin suferințele ei, are aceeași putere de purificare ca și cea trăită în Dumnezeu. Iubirii, ca principiu de ideală contopire a sufletelor, i se cuvine un adevărat cult. Acum se explică de ce Eminescu, în ultima strofă din *Pe lângă plopii...*, întrebuițează termenul *candelă* (*Și noaptea candelă s'aprinzi — Iubirit pe pământ*).

Se pare că, uneori, aceeași înaltă concepție a iubirii se exprimă și prin termenul *amor* : *Aș vrea cu-a mele lacrimi pictoarele-ți să-ți scald, — In dulcea nftorare a sufletului cald, — Să mor pătruns de jalea amorului meu sfânt, — Ca lebăda ce moare de propriul ei cânt* (Apari să dai lumină, 13—16). De fapt aici se găsește sentimentul de adâncă tristețe care este provocat de refuzul împărtășirii. Terminul *amor*, cu același conținut constatat și mai înainte, este atenuat, în accepția sa de *pașiune oarbă*, de suferința care este prezentă în întreaga poezie. De data aceasta *amorul* este *sfânt*, tocmai din cauza suferinții. Când Eminescu avea însă puțința să se sustragă propriilor sentimente, sufletul său era plin de revoltă împotriva acestei înobilări a pasiunii : *Să sfințești cu mii de lacrimi un instinct atât de van, — Ce le-abate și la paseri de vreo două ori pe an* (Scrisoarea IV, 99-100). În schimb, când orice element pasional dispăre, când poetul își trăește sentimentul și-și dă samă că iubita nu-l poate împărtăși în chip ideal, apare iarăși termenul *iubire* : *Azi când a mea iubire e-atâta de curată — Ca farmecul de care tu ești impresurată, — Ca setea cea eternă ce-o*

au după olaltă — Lumina de 'ntuneric și marmura de daltă... — Când ești enigma însăși a vieții mele 'ntregi... — Azi văd din a ta vorbă că nu mă înțelegi (Nu mă înțelegi, 15—18, 23—24).

În acest sens dat iubirii, apare și deosebirea de sinonimul *dragoste*. Elementul spiritual care pătrunde sentimentul poate naște conștiința legitimității lui morale. Și de aceasta și-a dat samă Eminescu. În **Făt-Frumos din Teiu** și în **Povestea Teiului**, tatăl îi spune fetei când vrea s'o trimită la mănăstire : *Blanca, află că din leagăn — Domnul este al tău mire, — Căci născută ești, copilă, — Din nevrednică iubire (Făt-Frumos din Teiu, 1-4), Blanca, știi că din iubire — Făr de lege te-ai născut (Povestea Teiului, 1-2)*. În unele redacții manuscrise (C. B o t e z, pag. 333-34) apare când termenul *dragoste*, când *amor*. Eminescu s'a oprit însă la *iubire*, pentru că nici *dragostea* și nici *amorul* nu pot fi *nevrednice* sau *fără de lege*. Prima este prea aproape de starea primitivă, naturală, care nu cere niciun fel de justificare a existenței în afara ei, iar al doilea exprimă tocmai pasiunea, care, oricum, este în afara judecării etice. *Iubirea* singură este însoțită de conștiința morală, care impune integrarea ei într'o ordine spirituală.

Iubire înseamnă apoi sentimentul în el însuși considerat având numai dorința realizării: *Cu durerile iubirii — Voind sufletu-mi să-l vindic, — L'am chemat în somn pe Kama — Kamadeva, zeul indic. — Și de-atunci în orice noapte — Plâng pe patul meu deștept (Kamadeva, 1-2, 15-16)*.

În poezia **Ce e amorul...**, în care se definește poetic acest sentiment, apar în schimb toate elementele sensoriale, care nasc pasiunea și o întrețin : *Un semn în treacă delă ea... Te așteaptă 'n prag, în umbră de unghere... Te urmărește săptămâni — Un pas făcut alene, — O dulce strângere de mâni, — Un tremurat de gene*.

Fiind lipsită de sbuciumul pasiunii, iubirea, spre deosebire de amor, poate exprima și acel sentiment intim, plin de afecțiune caldă și delicată, pe care francezii o numesc *tendresse* : *Pe genunchi îmi șezi, iubito, brațele-ți îmi înconjoară — Gîtul... iar tu cu iubire privești fața mea pălindă (Noaptea, 7-8)*. Aceeași caldă împărtășire a sentimentului, care-i revine poetului în amintire, își găsește expresia tot în termenul *iubire* : *Și te-ai dus dulce minune — Ș'a murit iubirea noastră... (Floare albastră, 53-*

54). Și dragostea fantomatică a Strigoilor este tot *iubire*, ea neavând posibilitatea deplinei împliniri: *Vorbind de-a lor iubire, iubire fără saț* (238).

În idila ușoară, în care sentimentul erotic nu are nici aspectul dureros asociat totdeauna de pasiune, adică nu-i *amor*, și nici nu-i încă *dragoste*, el se definește ca *iubire*: *Hai și noi la cratul, dragă, — Și să fim din nou copii, — Ca norocul și iubirea — Să ne pară jucării* (Povestea Codrului, 17-20).

Cum vedem, Eminescu a știut să întuească diferențele de nuanță care există între acești trei termeni și să exprime prin fiecare din ei anumite aspecte ale eternului joc omenesc.

Gr. Scorpan
